

Hodnoty a veda: poznámky k otázce hodnotové neutrality vedy

Mariana Szapuová, Katedra filozofie a
a dejín filozofie FiF UK,
Konferencia SFZ, 5.-7. okt. 2016

Obsah

- ▶ **Problém vzťahu medzi vedou a hodnotami: predbežná charakteristika**
  - ▶ **Problém s konceptualizáciou:**
    - a) **problém všeobecného ponímania vedy**
    - b) **problém s konceptualizáciou „hodnoty“**
  - ▶ **Rozlíšenie hodnôt a hodnotenia**
  - ▶ **Reformulácia problému: špecifikácie**
  - ▶ **Hodnotová neutralita vedy**
  - ▶ **Kontexty a zdroje myšlienky hodnotovej neutrality vedy**
-

Problém vzťahu medzi vedou a hodnotami: predbežná charakteristika

- ▶ úloha hodnôt v procesoch vedeckého poznania, či môžu isté hodnotové preferencie ovplyvniť vedecké poznanie, konkrétnejšie: výber problémov, voľbu výskumných metód, obsah výsledkov (hypotéz, teórií, skratka vedeckých poznatkov, interpretáciu dát, „použitie“ vedeckých teórií - ak áno, kedy, ako, kým?
- ▶ problém (kultúrnej, spoločenskej) hodnoty vedy: je veda hodnotou *per se*, alebo predstavuje inštrumentálnu hodnotu?
- ▶ morálne a hodnotové dôsledky vedy
- ▶ etika vedy

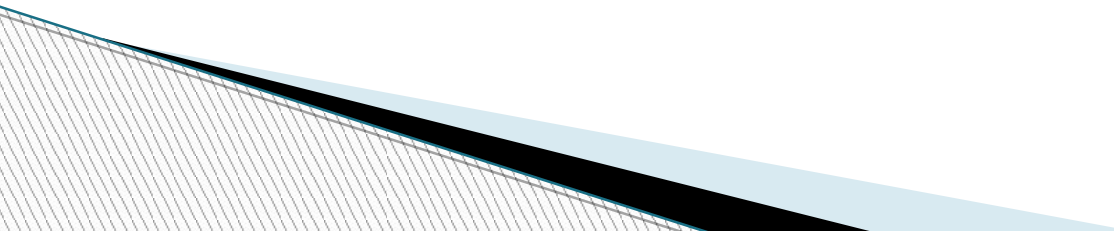
Problém s konceptualizáciou

► **Problém všeobecného ponímania vedy:**

Čo je veda? neúspešnosť filozofických pokusov o definíciu. Veda, ako nás história sporov o vymedzenie jej „povahy a podstaty“ poučuje, odoláva snahám o jednoznačnú definíciu, je otázne, či je možné z rôznorodých praktík, označovaných ako „vedecké poznanie“, vydestilovať jednotný pojem vedy, ktorý by zachytával jej „podstatu“

Problém všeobecného ponímania vedy

Science is generally taken as meaning either (a) the exact sciences, such as chemistry, physics, etc., or (b) a method of thought which obtains verifiable results by reasoning logically from observed fact. (Orwell, G.: What is Science? Tribune. — GB, London. — October 26, 1945

Problém všeobecného ponímania vedy

*Veda je súhrn systematicky a metodicky usporiadaných poznatkov, ktorej súčasťou ktorej je oblasť výskumnej činnosti zameranej na získavanie nových poznatkov o prírode, spoločnosti a umení, obsahujúca podmienky a prvky tejto činnosti, ktorými sú vedci, vedecké inštitúcie, experimentálne a laboratórne zariadenia, metódy výskumnovývojovej práce, pojmový aparát a systém vedeckých informácií.
(Zákon o vede a technike, z 19. februára 2002, Zbierka zákonov č. 132/2002 , § 2)*

Problém s konceptualizáciou „hodnoty“

Čo je to hodnota?

„hodnota“ je mnohoznačný v rámci prirodzeného jazyka, maximálne neostrý v rámci filozofickej teórie hodnôt, a ani v (najmä sociálnych a humanitných) vedách, ktoré sa hodnotami (napr. ekonomickými, estetickými) zaoberajú, neexistuje zhoda v ich ponímaní (Černík 2010).

Problém s konceptualizáciou „hodnoty“ : čo je to hodnota?

Pri všeobecnom (filozofickom) vymedzovaní pojmu hodnota sa zvyčajne uvádza, že hodnoty

- ▶ súvisia s ľudskými potrebami a záujmami
- ▶ súvisia s významovosťou vecí, ich vlastností alebo vzťahov medzi vecami, hodnotou je to, o čo sa usilujeme
- ▶ súvisia s normami konania v tom zmysle, že ukazujú, ako máme konať

Návrh na definíciu: hodnotu možno vymedziť ako vec, vlastnosť alebo vzťah, ktoré spĺňa nejaké ľudské potreby a záujmy, v dôsledku čoho má pre človeka pozitívny význam.

Rozlíšenie hodnôt a hodnotenia

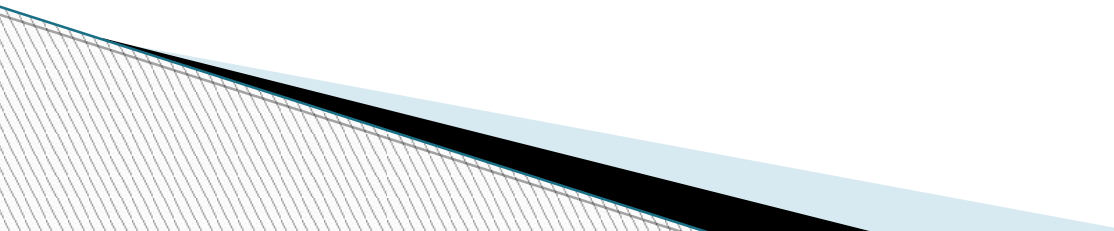
Hodnoty sú predmetom hodnotenia, hodnotenie je výpoveďou o hodnote.

- ▶ *Príklad: hodnota vedy a hodnotenie vedy*

► **Späť k problému vzťahu medzi vedou a hodnotami:**

Rozlíšenie medzi hodnotami a hodnotením/hodnotovými súdmi umožňuje preformulovať otázku o vzťahu medzi vedou a hodnotami na otázku o vzťahu medzi opisnými/deskriptívnymi tvrdeniami (o faktoch) na jednej a hodnotiacimi tvrdeniami/hodnotovými súdmi na druhej strane.

Reformulácia otázky: špecifikácie

- ▶ Aký je vzťah medzi faktami a hodnotami?
Aký je vzťah medzi poznaním
a hodnotením? (problém Humovho zákona)
  - ▶ Obsahujú vedy len deskriptívne tvrdenia
(a teda sú hodnotovo neutrálne) alebo
obsahujú aj hodnotiace/hodnotové tvrdenia
súdy?
-

Reformulácia otázky

Odpoveď bude závisieť od toho, ako vedu chápeme (napr. len ako systém výrokov, alebo aj ako činnosť vytvárania poznatkov), a keďže nemáme jednotnú definíciu „vedy ako takej“, táto preformulovaná/špecifikovaná otázka nás k odpovedi priamočiaro nedovedie, pomôže ale skonkretizovať problém hodnotovej neutrality vedy tým, že ho pomôže „rozbaľiť“, umožňuje rozkryť otázky, ktoré v jeho pozadí stoja.

Hodnotová neutralita vedy (HNV): ideál, predpoklad, požiadavka?

- ▶ má mnoho tvárí a rôzne historické zdroje, prešla komplikovaným historickým vývinom, počas ktorého menila svoj obsah, neznamenala – a ani teraz neznamená - vždy to isté. HNV „*is not a single notion but rather a collection of loosely associated ideals that emerged at different times to serve different social functions....Neutrality has meant very different things to different people*“ (Proctor : Value-Free Science? Purity in Power in Modern Knowledge, s. 6)

HNV

Najčastejší argument v prospech HNV (v zjednodušenej podobe):

- ▶ 1. Veda je/má byť objektívna
- ▶ 2. Hodnoty sú subjektívne
preto
- ▶ 3. Hodnoty vo vede nemajú miesto (R. Nozick: Invariances. The Structure of the Objective World, 2001)

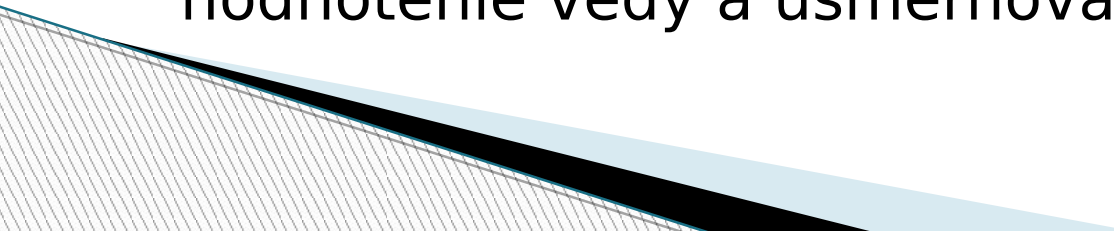
Poznámka: veda je objektívna vtedy, „*keď ju rôzne ľudské faktory systematicky a nenapraviteľne neodkláňajú od istých typov právd alebo ju nesmerujú k istým typom nepráv*“ (Invariances, s. 116)

HNV: prepojené idey

V pozadí myšlienky o HNV sú spojené tri idey:

- idea nestrannosti
- idea neutrality
- idea autonómie vedy (Lacey, H. : Is Science Value-Free? Values and Scientific Understanding, 1999).

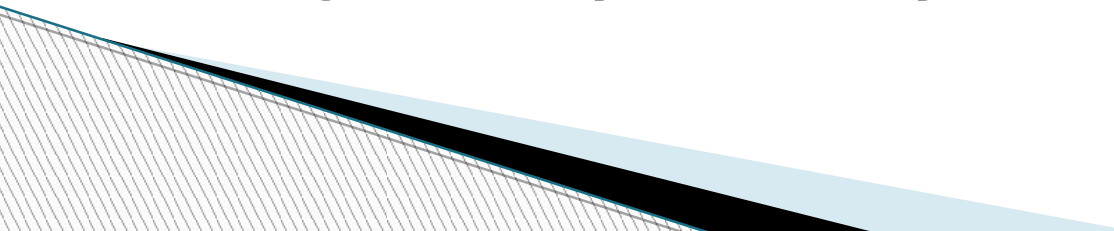
Nestrannosť, neutralita a autonómia

- ▶ **Nestrannosť** znamená, že do posudzovania správnosti vedeckých teórií nezasahujú žiadne nekognitívne hodnoty.
  - ▶ **Neutralita** znamená, že vedecké teórie, ani ich aplikácie nefavorizujú žiadne hodnotové systémy, etické náhľady alebo ich princípy a záujmy.
  - ▶ **Autonómia** znamená, že výskum a vedecká činnosť nie je ovplyvnená žiadnymi (sociálnymi, politickými, náboženskými) záujmami, ani hodnotenie vedy a usmerňovanie výskumu.
-

Kontexty a zdroje HNV

HNV a v nej obsiahnuté idey pramenia z viacerých (historických) zdrojov a formovali sa v rôznych kontextoch:

- **metafyzický: mechanistické chápanie prírody**
  - **epistemologický: baconovské chápanie vedy**
  - **metaetický a logický**
  - **pragmatický/politický**
-

Mechanistické chápanie prírody

- ▶ Vznik modernej vedy v 17. stor. , „odčarenie“ prírody, príroda je mechanizmus, i poriadok prírody je možné uchopiť jazykom matematiky, zákony prírody sú nezávislé od ľudských záujmov, túžob, a potrieb, konania kým hodnoty sú na tieto viazané. Cieľom vedy je reprezentovať (opísať, vysvetliť) svet faktov, ktorý je nezávislý od človeka. Veda sa týka materiálnych objektov ako materiálnych objektov, bez ohľadu na ich vzťah k ľudským potrebám. Ide tu o ontologickú primárnosť sveta a jej štruktúry.

Veda je **neutrálna** v tom zmysle, že opisuje a vysvetľuje (neutrálne) fakty, neobsahuje ani neimplikuje žiadne hodnotové súdy. Neutralita je vlastnosť vedeckých teórií.

Epistemologický

- vedecké poznanie spočíva na skúsenosti, ktorá je replikovateľná – pozorovanie, experiment. Slovami Hempela: *“The grounds on which scientific hypotheses are accepted or rejected are provided by empirical evidence, which may include observational findings as well as previously established laws and theories, but surely no value judgments”* (Carl G. Hempel: Science and Human Values, In: Aspects of Scientific Explanation. 1965, s. 91).

Veda **nestranná** v tom zmysle, že prijatie/neprijatie nejakej teórie/hypotézy závisí výlučne od toho, či zodpovedá empirickým dátam a pravidlám správnej inferencie. Nestrannosť je vlastnosť vedeckých teórií

- ▶ Aj neutralita, aj nestrannosť sa týkajú obsahu vedeckých teórií - neutralita najmä dôsledkov nejakej teórie, nestrannosť dôvodov pre jej prijatie. Neutralita sa odvodzuje z „objektivity“, v zmysle toho, že teória reprezentuje svoj objekt, nestrannosť sa odvodzuje z intersubjektivity ako podmienky empirického výskumu. Neutralita a nestrannosť sú navzájom prepojené, neraz sa zlučujú v jedno.

Metaetika a logika

emotivizmus v etike, dichotómia faktov a hodnôt

- ▶ Hodnoty sú subjektívne, sú vyjadrením osobných preferencií, hodnotové súdy nemajú pravdivostnú hodnotu, existuje logická priepasť medzi faktovými a hodnotovými súdmi

Pragmatický/politický kontext

Historický kontext spojený s inštitucionalizáciou vedy

- ▶ potreba odčlenia sa vedy od vplyvu cirkvi a štátu, vedci združení v Royal Society v Anglicku 17. Storočia prisľúbili, že sa nebudú miešať do záležitostí náboženských, do metafyzických a etických otázok, aby dosiahli povolenie od mocných publikovať bez cenzúry, robiť výskum bez požehnania štátu, slobodne si vymieňať názory.....začali teda hovoriť o neutralite vedy za týmto účelom, a aby vzbudili dôveru vo svoju činnosť, bola to istá cena, ktorú vedy ponúkla za svoju spoločenskú legitimizáciu cirkvi a štátu

Zmena perspektívy

- ▶ Ideál hodnotovej neutrality spočíva na problematickom predpoklade, podľa ktorého veda je od spoločnosti izolovaná

APVV projekt: „Veda, spoločnosť, hodnoty: filozofická analýza ich vzájomných väzieb a interakcií“

www.veshod.sk

